

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LXXXI

NICOLAE IORGA
ISTORIC AL ROMÂNILOR

DISCURS ROSTIT LA 26 MAI 1943
ÎN ȘEDINȚĂ PUBLICĂ SOLEMNĂ

DE

GHEORGHE I. BRĂTIANU
CU RĂSPUNSUL D-LUI
ALEX. LAPEDATU

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI, 1943

DISCURSURI DE RECEPȚIUNE

1. A. PAPIU-ILARIAN, Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai. — Răspuns de G. BARIȚIU. — 14 Septembrie 1869.
2. G. SION, Alexandru Donici, viața și operele sale. — Răspuns de V. A. URECHIA. — 6 Septembrie 1870.
3. P. POENARU, Gheorghe Lazăr și școala română. — Răspuns de G. SION. — 8 Septembrie 1871.
4. Dr. AN. FĂTU, Despre încercările făcute pentru dezvoltarea științelor naturale în România. — Răspuns de V. A. URECHIA. — 27 August 1872.
5. EM. BACALOGLO, Despre Calendar. — Răspuns de ION GHICA. — 20 Martie 1880.
6. ION GHICA, Ioan Câmpineanu. — Răspuns de B. P. HAȘDEU. — 28 Martie 1880.
7. Dr. P. VASICI, Despre vegetariani. — Răspuns de Dr. I. FELIX. — 28 Martie 1880.
8. Dr. I. FELIX, Mișcarea populațiunii României. — Răspuns de P. S. AURELIAN. — 4 Aprilie 1880.
9. N. TECLU, Relațiunile între Chimia organică și anorganică. — Răspuns de V. BABEȘ. — 9 Aprilie 1880.
10. Dr. D. BRÂNDZĂ, Vegetațiunea României și exploratorii ei. — Răspuns de GR. ȘTEFĂNESCU. — 11 Aprilie 1880.
11. S. FL. MARIAN, Cromatica poporului român. — Răspuns de B. P. HAȘDEU. — 12 Martie 1882.
12. AT. M. MARIENESCU, Viața și operele lui Petru Maior. — Răspuns de V. A. URECHIA. — 5 Aprilie 1883.
13. FL. PORCIUS, Flora din fostul district românesc al Năsăudului în Transilvania. — Răspuns de P. S. AURELIAN. — 19 Martie 1885.
14. GR. COBĂLCESCU, Despre originea și modul de zăcere al petrolului în general și particular în Carpați. — Răspuns de Dr. D. BRÂNDZĂ. — 20 Martie 1887.
15. IOS. VULCAN, Dimitrie Cichindeal, date nouă despre viața și activitatea lui. — Răspuns de V. A. URECHIA. — 29 Martie 1892.
16. I. KALINDERU, Episcopul Melchisedec. — Răspuns de D. A. STURDZA. — 18 Martie 1894.
17. D. C. OLLĂNESCU, Vasile Alecsandri — Răspuns de I. C. NEGRUZZI. — 25 Martie 1894.
18. A. NAUM, Cuvânt de primire. — Răspuns de T. MAIORESCU. — 2 Aprilie 1894.
19. A. D. XENOPOL, Mihail Kogălniceanu. — Răspuns de D. A. STURDZA. — 17 Martie 1895.
20. Dr. V. BABEȘ, Despre transmiterea proprietăților imunizante prin sângele animalelor imunizate. — Răspuns de N. KRETZULESCU. — 24 Martie 1895.
21. EPISCOPUL N. POPEA, Arhiepiscopul și Mitropolitul Andreiu Baron de Șaguna. — Răspuns de D. A. STURDZA. — 13 Martie 1900.
22. C. ERBICEANU, Viața și activitatea literară a Protosinghelului Naum Râmniceanu. — Răspuns de D. A. STURDZA. — 17 Martie 1900.
23. IOAN PUȘCARIU, Ugrinus — 1291. — Răspuns de B. PETRICEICU-HAȘDEU. — 9 (22) Martie 1901.
24. Dr. CONSTANTIN I. ISTRATI, Activitatea științifică a lui Ion Ghica. — Răspuns de DIMITRIE A. STURDZA. — 5 (18) Aprilie 1902.
25. ȘTEFAN C. HEPITES, Mijloacele de investigațiune ale Meteorologiei. — Răspuns de Dr. I. FELIX. — 30 Martie 1903.
26. IOAN BIANU, Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor. — Răspuns de DIMITRIE A. STURDZA. — 21 Martie (3 Aprilie) 1904.
27. IOAN BOGDAN, Istoriografia română și problemele ei actuale. — Răspuns de DIMITRIE A. STURDZA. — 8 Aprilie 1905.
28. Dr. G. MARINESCU, Progresele și tendințele medicinei moderne. — Răspuns de Prof. Dr. V. BABEȘ. — 10 Martie 1906.
29. DIMITRIE ONCIUL, Epocile istoriei române și împărțirea ei. — Răspuns de DIMITRIE A. STURDZA. — 22 Martie 1906.

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LXXXI

NICOLAE IORGA
ISTORIC AL ROMÂNILOR

DISCURS ROSTIT LA 26 MAI 1943
ÎN ȘEDINȚĂ PUBLICĂ SOLEMNĂ

DE

GHEORGHE I. BRĂȚIANU

CU RĂSPUNSUL D-LUI

ALEX. LAPEDATU

259718

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ. BUCUREȘTI, 1943

259718W

*Domnule Mareșal,
Domnule Președinte,
Domnilor Colegi,*

Inchinând acest cuvânt, pe care statutele ca și tradiția îmi impun a-l rosti la intrarea în Academia Română, amintirii lui Nicolae Iorga, nu-mi îndeplinesc numai o obligațiune ce răspunde dorinței pioase a membrilor ei.

M'a urmărit, într'adevăr, în anii din urmă o stăruitoare părere de rău: aceea că împrejurări potrivnice, cum se ivesc de atâtea ori în viață, m'au împiedecat, până în ceasul neprevăzut al cumplitului său sfârșit, să aduc din timpul vieții marelui meu predecesor, prinosul de recunoaștere al uriașei sale opere, într'o vreme în care, printre atâtea laude și atâta hulă, o părere independentă și obiectivă ar fi avut în ochii săi mai multă valoare. În lipsa acestui cuvânt, pe care nu l-a auzit, în zilele în care, acoperit de onoruri, stătea în sfatul Regelui, — îmi rămâne cel puțin satisfacția de a-i fi evocat amintirea în fața ultimilor săi studenți, într'un ceas tragic, în care pata de sânge ce i-o lasă moartea, pe o pagină întunecată a istoriei noastre, nu apucase încă a se închea. Dar oare, vorbind despre Nicolae Iorga, al cărui cuvânt și al cărui îndemn se revarsă zilnic în munca și în gândul nostru, din sute și mii de scrieri, se poate înțelege că nu mai e printre noi, că trecerea anilor îi îndepărtează umbra în zărilor trecutului, de atâtea ori limpezite de neobosita sa cercetare? Mai de grabă îmi pare că se potrivește acestei clipe însemnarea pe care i-o dictase cândva sensibilitatea sa pururea vie, atunci când trecuse pragul bisericii din Cău-

șani, de lângă Nistru, multă vreme înstrăinată de rosturile ei creștinești sub stăpânirea păgână a Tătarilor: «Pare, ne spune el, că sfinții cu nume românești mă privesc cu ochii lor care nu mai sunt scoși de ascuțișul săbiilor, pare că mă privesc și mă înțeleg, căci doar sunt sfinți de ai mei, sfinți buni și omenoși, de-ai neamului meu și, dacă e vreunul din cei cari țin biserica pe mâini, care să fie îngropat aici, și el va fi stând acum în mormântul său, ascultând. Căci de ce n'ar fi înviat el, mortul, dacă învie în această biserică a odihnei limba morților?».

A înprospăta amintirea atâtor spornice și însuflețite lucrări înseamnă oare altceva decât a grăi limba aceluia plecat dintre noi, a-l readuce o clipă viu în mijlocul nostru — pe el, a cărui muncă fără preget a fost vieața însăși? «Avea, spunea nu de mult în ședința Academiei de Inscricții a Franței, în care a rostit una din cele mai frumoase comemorări, colegul nostru, d-l M a r i o R o q u e s, o putere de muncă, o continuitate în preocuparea lucrului, menite a uimi pe cei mai laborioși și mai viguroși dintre noi. În România sau în străinătate, la oraș sau la țară, călătorind prin țară sau prin Europa, niciodată I o r g a n'a încetat de a citi, a transcrie, a compune, a dicta. Nu cred ca acest cuvânt: vacanță — să fi avut pentru el vreun înțeles, după cum nici acel de «odihnă»; nu l-am întâlnit niciodată, nici eu nici altul, fie chiar în stradă, fără să-mi fi lămurit, arătat sau demonstrat lucrarea ce avea în minte în chiar acea clipă, descoperirea ce o făcuse, gândul ce-i venise, sistemul pe care-l construia, proiectul pe care-l înjgheba».

A descrie o astfel de activitate și a analiza opera ale cărei titluri în ordinea lor de apariție umplu volume întregi — depășește desigur puterile unui singur om. Și astfel, în mod firesc suntem aduși, oricare dintre noi încearcă a-i cuprinde, ori măcar a-i socoti cu gândul nenumăratele înfăptuiri, să ne mărginim la vreun capitol mai restrâns, pe care posibilitățile noastre de timp și spațiu ni-l arată mai ușor de adus la îndeplinire.

În frumosul său elogiu academic, pe care l-a citit aici acum doi ani, d-l B ă n e s c u a stăruit, după o scurtă

privire asupra vieții și cercetărilor, în toate domeniile, ale «învățatului fără pereche», asupra ideilor de înnoire ale Sămănătorului, și a laturii de naționalism premergător al mișcării sale literare. În paginile atât de duioase ce le-a scris «despre Nicolae Iorga», președintele nostru, d-l I. Simionescu, se regăsesc mai ales icoanele tinereții și ale copilăriei, în care adesea evocarea sa a întovărășit în drumul spre școala primară din mahalaua Botoșanilor, pe copilul în haine de «pliuș» pe care-l purta de mână grija iubitoare a mamei.

De asemenea, conferințele sau cuvintele comemorative ce au urmat până acum — puține încă, după intervalul de tăcere înfiorată ce i-a însemnat pieirea — au avut de scop să arate doar una din multiplele laturi ale operei omului de știință, căci de scrisul său de ziarist sau de acțiunea sa politică n'a venit încă timpul să se poată rosti o judecată senină și temeinică. Eu însumi, când am redeschis porțile Institutului de Istorie Universală, căruia i-a închinat cei din urmă ani de trudă și i-a lăsat moștenire comoara sa de cărți și râvna sa de cercetări — n'am putut decât să schițez în liniile lor esențiale, legăturile sale cu istoria lumii, pe care, singur dintre învățații acestui neam, a putut-o cuprinde întregă în scrierile sale — sau, la o nouă ședință de deschidere să urmăresc în scrisul său firul ce leagă cele dintâi lucrări de cele de pe urmă prin afirmarea unui crez statornic al drepturilor și năzuințelor, întemeiate prin veacuri de jertfă și de sânge, ale poporului său.

Următor acestui principiu, socotesc că acum în acest loc, îmi revine sarcina să vorbesc despre Nicolae Iorga ca membru al Academiei Române — și pentru că o privire cât de scurtă asupra multelor sale publicațiuni, ce au apărut sub auspiciile Academiei, îmi dovedește că majoritatea lor covârșitoare privește istoria națională și îmbrățișează toate aspectele și problemele trecutului românesc, mă cred îndreptățit a întreprinde cutezătoarea încercare de a vorbi astăzi despre «Nicolae Iorga, istoric al Românilor».

Porțile Academiei nu s'au deschis, cum s'ar putea crede nici de îndată, nici prea lesne — pentru dânsul. Dacă i s'a făcut loc încă dela 1897 printre membrii corespondenți, după ce abia trecut de vârsta de douăzeci de ani, ajunsese profesor la Universitate, la catedra ce era s'o illustreze aproape jumătate de secol — au trecut patrusprezece ani până ce i-a fost dat să rostească în sesiunea din Mai 1911 cuvântul de intrare în Academie despre « două concepții istorice », la care i-a răspuns fostul său profesor din anii de studioasă tinerețe dela Iași, A l e x a n d r u X e n o p o l. Din paginile acestui răspuns, în care elogiile atât de meritate, după cea mai bună tradiție academică, se îmbină cu malițioase observații, nu fără a lipsi și critica unor excese de memorie și de erudiție — se poate desprinde ecoul unor pătimase discuții și polemici, ce au opus prin anii 1900 metodele nouă de cercetare ale tânărului istoric, format la școala răbdătoare și severă a Apusului, supraviețuirilor întârziate ale romantismului altei generații, mai vârstnice. Nu prevedea de sigur atunci că același epitet de « romantic » era să-i fie aruncat la rândul său de alții care-i urmaseră învățământul, fără a ne mai întreba ce rezervă viitorul, ce nu-l putem măcar întrezări, criticilor săi de ieri și de astăzi. Astfel trece din generație în generație, printr o înlănțuire fatală a împrejurărilor în care s'ar putea aproape defini una din legile ce de atâta vreme le caută istoricii, aceeași pornire de dărâmare și de reclădire, din care se alcătuește vieța disciplinei noastre în nesfârșita ei continuitate. Dar tot din mână în mână trece în cursul anilor și făclia ce luminează, — dela care, an de an, cât va trăi în această omenire frământată de propriile ei distrugeri dorința binelui și a civilizației, se vor aprinde nouă candelile de evlavie și înălțare ale spiritului, în veci biruitor. Și cât temei nu cuprinde înțelepciunea senină din cuvintele de acum trei decenii ale lui X e n o p o l: « Răul pe care un om l-a făcut dispăre în binele total, ca râurile în sânul mării; de aceea nu trebuie niciodată să aprețuim activitatea unui om dispărut și căruia critica nu-i mai poate folosi după greșelile și rătăcirile lui, ci numai după sporul ce l-a adus în comoara de bunuri omenești. Greșelile ce el

le-a înfăptuit vor fi ocolite de urmași și ele îi vor feri de a recădea în ele... Rezultatele trainice ale activității lui vor rămânea însă pe vecie, redată de formele adevărului, binelui și ale frumosului pe care el le-a adus la lumină ».

De altfel, Academia nu așteptase să-l numere printre corespondenții ei pentru a începe tipărirea în analele secțiunii istorice a « Contribuțiunilor la istoria Munteniei » și aceea a « Pretendenților domnești în veacul al XVI-lea ». De atunci, cu o întrerupere de câțiva ani, ce o înseamnă cearta de pe muchea de despărțire a celor două veacuri, între el și unii istorici mai vechi, contribuțiile sale s'au înmulțit, până a umplea în anii din urmă aproape volumele întregi ale Memoriilor Academiei. Din această activitate cu adevărat prodigioasă, putem distinge dela început mai multe categorii de lucrări. Sunt de o parte publicații de izvoare, aflate de el prin atâtea biblioteci și arhive și așezate ca adevărate pietre de temelie la clădirea unei istorii a Românilor, mai vie, mai bogată, mai deplin lămurită asupra tuturor legăturilor și problemelor ei, decât se putuse scrie până atunci.

De altă parte, comunicările sale înseși strângeau mereu informații și materiale nouă, cele de multe ori adăugate în anexă la interpretările și studiile de amănunt, mereu înnoitoare. « Documente », « manuscripte », « îndreptări și întregiri », « socotelile Brașovului și ale Sibiului », studii critice asupra cronicelor muntene își aduc astfel contribuția la o mai bună cunoaștere a vieții românești de odinioară. Cine ar putea tăgădui rezultatele acestor lucrări, ce ar fi fost de ajuns pentru a așeza pe autorul lor la loc de cinste, printre ctitorii istoriografiei românești? Până și cei mai înverșunați critici ai săi vor recunoaște mai târziu cât de mult s'a lucrat de jumătate de secol în domeniul istoriei Românilor. Concluziile lor se întemeiază pe « masa uriașă de documente » ce a fost publicată în acest răstimp, pe « nenumăratele monografii » care au folosit aceste izvoare nouă, pe faptul că « domenii și epoce întregi » ale istoriei naționale sunt mult mai bine cunoscute decât erau acum cincizeci de ani. De sigur pe asemenea temelii se pot încerca alte arhitecturi decât cele învechite — și nu e mulțumire mai mare decât de

a putea descoperi, dincolo de zidul ce oprea privirile, perspectivele unei lumi până atunci nebănuite. Dar și în această împrejurare se cuvine să nu uităm pe umerii cui ne-am ridicat pentru a privi peste peretele despărțitor, iar altora le este dat să cumpănească în judecata lor opintirea uriașului, pe care se sprijine contribuția acelor ce pot privi mai departe, fiindcă au venit mai târziu.

Se poate spune deci că din acești ani de necurmată răscolire și publicare de izvoare istorice, paralel cu preocupările constante de istorie universală, ce de asemenea nu l-au părăsit niciodată, studiul istoriei Românilor se confundă cu vieța lui *Nicolae Iorga*. El nu lipsește din nicio călătorie, îl întâmpină în oricare centru de cultură și se oprește popasul. La *Bologna* află notele și corespondența stolnicului *Constantin Cantacuzino*, la *Veneția* și la *Genova* întâile atingeri ale negustorilor lumii medievale cu țărmurile noastre dela *Chilia* și *Cetatea Albă*; la *Lemberg*, *Liovul strămoșesc*, scotocește condicile din care răsare întreaga vieță apusă a *Moldovei* lui de baștină, ale cărei legături le află până și în arhivele dela *Königsberg* și *Berlin*. Iată-l acum răscolind din praful hârtiilor dela *Praga* și *Viena* urmele trecerii lui *Mihai Viteazul* la curtea împărătească, spre a regăsi mai limpede din instrucțiunile date solilor săi, imperativul acestei domnii neasemuite: « hotarul *Ardealului*, pohta ce am pohtit ». Și în sfârșit, până și în orașele depărtate de relațiile obișnuite ale țărilor noastre, ca *München* sau *Innsbruck*, se apleacă într'o clipă de evlavie și duioșie asupra amintirii pribegilor ce și-au purtat pașii până în aceste locuri, претенденти domnești izgoșiți sau domni maziliți, ca blândul *Petru Șchiopul*, al cărui fiu nevrâstnic a murit printre străini.

Am descris aiurea drumul său de pelerin și de prooroc, prin ținuturile vecine ale vechii *României*, cercetând peste tot vieța *Românilor* de peste hotare, crainic adesea urmărit al deșteptării și al dreptății ce va să vie. Nu mai puțin rodnice sunt însă drumurile prin țară: « sate și mânăstiri », « drumuri și orașe » se întipăresc în amintirea sa, întregind « chipurile și icoanele » trecutului românesc, din care răsare

acum vieța umilă și uitată, dar cât de vie, a negoțului și a meseriilor din țările noastre, alături de cronica mândră a domnilor și boierilor. O contribuție deosebită aduce iarăși întâlnirea, în aceeași preocupare de cercetare și înviere a unei istorii osândite pe nedrept, cu coborâtorii unora din aceste neamuri, ai căror strămoși au domnit sau au stat la loc de frunte în divanul Voievozilor. Din îndemnul bătrânului Gheorghe Cantacuzino, el publică astfel documentele păstrate cu grijă în arhiva familiei și, spre bucuria proprietarului ei, apropie obârșia Domnilor din veacul al XVII-lea de tradițiile împărătești ale Bizanțului. Descendenții lui Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, domnitorii Țării Românești în veacul trecut, dintre care unul a moștenit numele Brâncovenilor, ei înșiși urmași de Basarabi, îi îmbogățesc cercetarea cu tot ce privește strălucita stăpânire a lui Constantin Brâncoveanu, domnul creștin, mucenic al credinței, sau cu actele ce așază într'o nouă lumină domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, organizatorul și îndrumătorul înțelept al generației ce a pregătit Unirea. Iar într'o vreme în care greutatea bănești, de atâtea ori înfruntate, amenințau să oprească în loc editarea textelor ce priveau istoria națională, dărnicia unui Alexandru Callimachi îi va îngădui să urmeze munca începută și să dea la lumină și istoria literaturii românești în veacul al XVIII-lea. Legăturile cu Nicolae Filipescu, luptătorul neînfricat, îi deșteaptă interesul pentru cronica atribuită lui Constantin Căpitanul. Contactul cu acești oameni luminați și patrioți, purtând în împrejurările schimbate ale vremurilor nouă mândria unui trecut ce a avut paginile sale de strălucire, deșteaptă în Nicolae Iorga, legat el însuși prin ascendenți de ai săi de boierimea Moldovei, sau chiar de lumea hulită a Fanarului, acea mândrie firească a strămoșilor din care se desvoltă, mai presus de orice pregătire erudită, simțul înăscut al istoriei. «Nu m'am făcut istoric, ne mărturisește mai târziu, în amurgul unei «vieți de om, așa cum a fost», nici din cărți, nici dela profesori, nici prin metodele seminariilor; eram așa de când îmi aduc aminte și poate din ceea ce au

lăsat în mine alții, care pe vremea lor au văzut larg istoria țării și au și făcut-o ». Dar nu numai din adunarea de izvoare necunoscute, și din lămuririle ce le aduc unei mai depline înțelegeri a faptelor, se alcătuește contribuția nouă a lui I o r g a la istoria neamului său. El este doar și rămâne profesor de istorie universală, îmbrățișând orizonturi mult mai largi decât acela al țărilor locuite de Români; mai aproape de noi, el se înscrie în cercetarea modernă a științei printr'o istorie a imperiului bizantin și alta a imperiului otoman. Din mulțimea de izvoare și de lucrări ce le folosește, spre a le alcătui, el nu uită să dea în vileag orice împrejurare care poate îmbogăți istoria Românilor. Dar Bizanțul Evului Mediu și Stambulul Sultanilor i-au atras atenția asupra Sud-Estului Europei, pentru studiul căruia va înființa în curând un Institut deosebit, pe care tot el îl va conduce și însuflă pînă la sfârșitul vieții. Pe această latură se așază în lumina mai deplină a cercetării sale rostul de ctitori și de ocrotitori al domnitorilor noștri față de bisericile creștine ale Răsăritului, dela Atos pînă în Epir sau la depărtatul munte Sinai; iar în vremea mai apropiată a deșteptării la o viață națională, rolul nostru de mijlocitori onești și sinceri ajutători pentru popoarele obijduite ale peninsulei balcanice, care nu păstraseră sub stăpânirea turcească nici viața noastră de state autonome, nici tradițiile noastre neîntrerupte de cultură.

Dar învățatul trecut prin disciplina Școalei de Inalte Studii din Paris, pentru a urma apoi la Leipzig școala riguroasă a lui L a m p r e c h t, aducea și preocupări de alt ordin, ce pînă atunci își găsiseră prea puțin, sau de fel, locul cuvenit în scrierea istoriei naționale. Pentru I o r g a istoria fiind viața însăși, așa cum a fost și cu tot ce a fost, nu se putea mărgini la enumerarea războaielor și întâmplărilor zilnice, mai puțin încă la o înșirare de biografii panegirice. Cultura totă se integra în istorie, cu toate manifestările ei literare și artistice, după cum poporul întreg, dela vlădică la opincă, dela conducătorii săi cu spada ori cu sfatul — pînă la masele anonime ale așezărilor sătești, lua parte la viața istorică. Era dat veacului nostru să descopere

formula grozavă a războiului total; se poate spune că I o r g a a fost printre acei care au avut viziunea istoriei totale, nu însă spre a distruge, ci spre a construi.

Din aceste preocupări au izvorât pe rând lucrări ce de asemenea ar fi ajuns să-i consacre faima: istoria bisericii, a armatei, a școlii, istoria literaturii române din veacul al XVIII-lea, urmată de aceea din veacul al XIX-lea până la 1866 și însoțită de alte numeroase studii și comunicări, unele din ele tipărite și în memoriile secției noastre literare. De altă parte, bisericile României, ale căror inscripții le adunase într'o răbdătoare culegere, au fost studiate deosebit în « Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice », la care contribuția președintelui era nu mai puțin spornică: ele au alcătuit temeiul unei istorii a artei românești, ce va fi isprăvită mult mai târziu, în colaborare cu G h e o r g h e B a l ș, spre a dovedi, cum ne-o spune el însuși « că în clădirile domnești, boierești, negustorești și țărănești ale pământului românesc nu e o serie de imitații răzlețe, când dela unii, când dela alții, ci manifestarea progresivă, pe baza realităților naționale, locale și cu adaosul chibzuit al influențelor de aiurea... a unei concepții unitare și armonioase ».

* * *

« Toate acestea, ne spune pe urmă în însemnările care-i torc firul vieții, n'ajungeau însă. Ele trebuiau topite într'o operă sintetică, de care am fost legat timp de un an întreg de zile, reducând toate preocupările mele la cugetarea, plină de îndărătnice îndoieli, asupra arhitecturii și dezvoltării ei. Un an consacrat unei opere: ce poate dovedi mai bine însemnătatea pe care o dădea neastâmpărul de muncă al lui I o r g a unei asemenea scrieri! E adevărat că bibliografia înșiră în anul ce amintirea sa îl leagă de pregătirea unei singure cărți nu mai puțin de douăzeci de lucrări, printre care minunata « istorie a lui Ștefan cel Mare pentru poporul românesc », după ce începuse mai dinainte « istoria lui Mihai Viteazul ». Dar în concepția sa, toate aceste volume, din care unul singur ar constitui un titlu pentru oricare dintre muritori, nu erau decât oglindirea lăaturalnică a preocupării

sale esențiale: o istorie a Românilor dezvoltată în timp, în spațiu, în considerarea tuturor fenomenelor de viață individuală și colectivă, la care îl ducea experiența unui deceniu și jumătate de cercetări de amănunt și impresia proaspătă a contactului cu realitățile vieții publice. În cuvântarea sa de recepție în Academie, el va găsi peste câțiva ani prilejul să schițeze în linii largi programul unei asemenea lucrări. Nu e de prisos nici astăzi să recitim această pagină, în care desfășurarea împrejurărilor istorice din cele mai vechi timpuri ajunge la « misiunea noastră actuală, ce se va desemna mai limpede... în legătură cu întreaga noastră moștenire și cu toate sacrificiile noastre... ».

Despre toate aceste principii îndrumătoare, el vorbea atunci ca despre un plan de realizare depărtat, ce era lăsat viitorului să-l îndeplinească. Dar tot atât de bine ar fi putut vorbi despre acest program la trecut, ca despre o înfăptuire proprie. Căci tocmai cu șase ani mai înainte apăruse cea dintâi din aceste lucrări de sinteză, a cărei mențiune, o ciudată rețineră, dacă nu un sentiment de amărăciune — căci și tăcerea poate fi uneori ironică — îl făcuse să o șteargă din expunerea concepției sale istorice, ca și cum n'ar fi existat. Erau totuși cele două volume ale istoriei poporului român, în cadrul formațiunilor sale de Stat, ce fuseseră tipărite în 1905 în limba germană, din îndemnul lui *Lamprecht*, într'o mare colecție de lucrări ce cuprindea istoria tuturor țărilor și popoarelor Europei, aceeași în care urma să apară și istoria sa a imperiului otoman. Împărțirea însăși a capitolelor, acea « arhitectură » ce dăduse lui *Nicolae Iorga* atâtea îndoieli și atâta trudă, se potrivea în totul cu programul ce-l schița câțiva ani mai târziu în cuvântarea rostită la Academie.

Formarea poporului român începe într'adevăr cu strămoșii traci, spre a continua cu expunerea vieții romanice nu numai în Dacia, ci în tot cuprinsul romanității orientale dintre Adriatică, Egee și Marea Neagră. Se scot pe urmă în evidență rivalitățile dintre Bizantini, Bulgari și Unguri la Dunăre și influența lor asupra alcătuirii încete a poporului român, izvorât din amestecul cu Slavii al băștinașilor roman

și romanizați. Se stăruiește în largi capitole asupra vieții economice și spirituale a neamului, în vremea depărtată a descălecărilor de State; mișcarea orașelor, vieța satelor își capătă drepturile în deplina lor dezvoltare. Se începe pe urmă cu influența grecească mult înainte de Fanarioți, ale căror timpuri și împrejurări sunt judecate întâia oară fără patimă. În fine, — adevărată revoluție, ce era de altfel să atragă autorului și cărții nemulțumirile puternicilor zilei, — domnia lui Cuza-Vodă și aceea a lui Carol I erau cuprinse în același capitol, iar partea finală a cărții zugrăvea « stările actuale ale poporului român », îndrăsneată pătrundere în preocupări și probleme de frământare contemporană.

Aceasta este deci sinteza istoriei Românilor, nu numai gândită pentru munca altora de Nicolae Iorga, dar scrisă întâia oară de el într'o limbă de răspândire europeană, ce-i drept mai puțin cunoscută în țara noastră; traducerea românească, ce s'a făcut ani de zile mai târziu, într'o formă tipografică prea modestă, n'a avut de altfel niciun răsunset. Dar cartea ar fi trebuit să rețină mai mult atenția cercetătorilor români, ce era să se oprească prea mult asupra altei lucrări, asupra căreia vom reveni, după ce stăruise prea puțin asupra celei dintâi. « *Scrierile își au soarta lor* » a spus cândva Latinul, dar nu ne putem reține de a constata că soarta acestei cărți a fost nedreaptă, cel puțin înlăuntrul hotarelor țării și la vremea în care a apărut.

Acum însă, evenimentele se îngrămădesc într'un ritm de furtună. 1912: războiul balcanic și desmembrarea imperiului otoman; 1913, războiul între statele balcanice învingătoare, în care intervine la sfârșit și România. Soldatul Iorga, profesor la Școala de Războiu, după multe stăruințe reușește a fi trimis peste Dunăre, unde găsește armatele noastre în luptă cu holera, în lipsa altor vrăjmași. Dar trâmbițele mobilizării nu sunaseră numai pentru o plimbare militară în Bulgaria și îndreptarea graniței rele din Dobrogea; ele sunau de fapt deșteptarea sentimentului național, prea multă vreme înnăbușit și vesteau de pe atunci alt războiu, neasemănat mai crâncen și mai greu, pentru întregirea turturor hotarelor românești. Intrat mai de mult în politica

activă și în parlament, istoricul I o r g a nu poate rămânea indiferent la marile evenimente ce se desfășoară sub ochii lui, la altele mai mari ce se pregătesc. Anul 1913, care înscrie în voluminoasa lui bibliografie istoria statelor balcanice și chestiunea Dunării, aduce pentru Memoriile Academiei Române « Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani », sau « două tradiții istorice în Balcani: Italia și România ». Iar în anul următor, printre multele comunicări cu privire la fapte și împrejurări deosebite ale istoriei noastre, titlul uneia din ele răsună ca o lovitură de palmă în obraz: « Renegații în trecutul țărilor noastre și al neamului românesc », se intitulează aceea cu care e întâmpinat Vasile Mangra, episcopul român ce-și uitase frații de credință și de obârșie, pentru a se bucura de favoarea stăpânirii maghiare. Acum însă, furtuna ce amenința de atâta vreme izbucnește: atentatul dela Seraievo aprinde focul la toate hotarele Europei. Istoricul își urmează neîntrerupt activitatea în mijlocul frământărilor țării sale, deocamdată neutrale. El ne dă în acești ani turburi o « istorie a comerțului românesc », « politica externă a regelui Carol I », omagiu întemeietorului dinastiei dispărut în ceasul de cumpănă, adaugă comunicări și studii de amănunt în toate direcțiile în care mintea sa iscodește. Dar inima lui toată, însufletind prin svâcnirile ei acțiunea Ligii Culturale, e cuprinsă în paginile închinată « Carpaților în luptele dintre Unguri și Români », menite a dovedi cât de ușor s'au trecut Carpații de dincoace, dincolo, mai mult decât de dincolo, dincoace; sau în cele două volume ale istoriei Românilor din Ardeal și Ungaria, traduse de îndată și în limba franceză spre a lămurii străinătatea asupra revendicărilor, a căror împlinire se vestește, de câteori bubuitul tunurilor se apropie de hotarul românesc. Și e păcat că nu pot reținea pentru această expunere, pe lângă cărțile profesorului, și articolele ziaristului, căci din scurtele lui însemnări zilnice s'ar putea urmări mai bine pulsul înfrigorat al opiniei publice românești în preajma războiului.

Pasionat de munca lui, el totuși clădește mereu. De abia a luat ființă Institutul Sud-Est-European, cu buletinul său

ce va deveni pe urmă revista cu același nume, și mai întemeiază, pentru cercetări de istorie românească, dar și spre a informa pe istoricii români de mișcarea generală a studiilor acestei discipline, *Revista Istorică*. Publicația nouă era deschisă și celor mai tineri, printre care, câteva săptămâni înainte de a părăsi băncile școlii, mă număram și eu. Imi aduc aminte că în legătură cu întâiul meu articol, ce apăruse în *Revista Istorică*, am fost pe la sfârșitul lui Iulie 1916 la Vălenii-de-Munte, unde casa primitoare a profesorului fusese de curând isprăvită. Alături lucra tipografia, căreia producțiunea lui proprie ajungea să-i dea de lucru, iar după un obicei ce l-a păstrat până la sfârșit, prietenul ce mă însoțea și cu mine ne-am întors în brațe cu grămezi de cărți și reviste, unele proaspăt ieșite de sub teasc, împărțite cu aceeași dărnicie cu care dădea ascultătorilor săi sfaturi și îndemnuri la lucru. Stăruie în amintirea mea drumul nostru de întoarcere, în trăsură, la poalele dealurilor de lângă Teleajen, în asfințitul acelei frumoase zile de vară, târgul Vălenilor pierzându-se încet în zarea prăfuită și aurie, cuprinzând în modestele sale așezări atâtea comori de știință, de muncă rodnică pe ogorul trecutului. Dar peste munții înalți ce închideau fundul zării, se strângeau, în arătări amenințătoare de coifuri și flamuri vrăjmașe, norii negri al căror uruit greoiu de tunet se apropia...

Câteva luni mai târziu, cumpăna ursitei se aplecase împotriva noastră. Am revăzut pe Nicolae Iorga la Iași, în adăpostul de pribegie, peste drum de casa în care stătea tatăl meu. Nici aceste lovituri ale soartei nu-i putuseră întrerupe activitatea — nu numai de factor de răspundere morală în vâltoarea războiului — ci de istoric și de animator al cercetării ucenicilor săi.

Din timpurile acestea de bejenie, pe lângă admirabila stăruință a « Neamului Românesc » — și sunt dintre acei care l-am citit în tranșee — istoria Românilor se îmbogățește cu lucrări ce privesc relațiile țării cu aliații noștri de atunci, cu istoria Românilor din Bucovina sub stăpânirea austriacă, cu drepturile naționale și politice asupra Dobrogei contestate, sau — reluând vechea sa preocupare pentru

țărănime — cu desvoltarea cheștiunii rurale în România. *Revista Istorică* și *Buletinul* continuă și ele să apară în capitala refugiului, care va fi în curând din nou a Unirii — a Unirii celei mari. De obicei, în vieța unui scriitor, epoca de frământare și de luptă — *Sturm und Drang*, ar zice Germanii — ce-i desvoltă la culme însușirile, spre a le rodi mai târziu, în anii de maturitate, se așază în pragul tinereței. Dar pentru Nicolae Iorga, epoca eroică e fără îndoială aceasta din preajma celor cincizeci de ani ai săi, în anii războiului ce încununează prin biruința sa dela urmă, peste jertfele fără seamăn ale începutului, țelul însuși al istoriei românești. În lupta zilnică cu censura, în perioada întunecată ce precedează zorile izbândeii, istoria nu se mai închide pentru el în rafturile cărților. Ea coboară din ele, înarmată și vie, spre a susține și a întări în zile grele conștiința națională. Închinare firească în ceasul victoriei, în fața regelui Ferdinand, întregitorul, și a Reginei Maria, biruitoarea, el va vorbi tot la Iași, despre « politica lui Mihai Viteazul, originile și însemnătatea ei actuală ». De pretutindeni curg veștile de izbăvire și bucurie: Basarabia, Bucovina, Ardealul și părțile ungurești locuite de Români își proclamă pe rând unirea necondiționată cu patria mamă. Sintezei istoriei Românilor i se adaugă acum apoteoza, ce înscrie în analele ei nașterea României Mari. Ce răsplată, cu adevărat dumnezeiască, în aceste clipe, pentru acél care a fost de atâția ani profetul ei, prin graiu și prin scris, prin muncă necurmată și prin luptă neînfrântă. Încheind capitolul ce l-a trăit atât de intens, — înainte de a se întoarce în Bucureștii ajunși capitala neamului din toate ținuturile desrobite, — Iorga a întors în același timp cea mai frumoasă pagină a vieții sale.

* * *

În România de după războiu, l-au prins într'adevăr în hora lor, adesea zadarnică, frământările politice ale țării încă ne-deplin așezate. Președinte de câteva luni al unei Camere haotice, câștigă de sigur în experiență, dar gustă mai adânc din deșertăciunea patimilor și ambițiilor deslănțuite, din care-i va rămânea pentru judecarea vremii sale o amărăciune,

ce o va spori peste câțiva ani președinția de consiliu vremelnică a unei nouă Domnii. De altă parte, drumurile în Apus, unde îl chiamă de acum în fiecare an măgulitoarea invitare a Sorbonei, la care se adaugă apoi aceea a Academiei de Inscricții și Litere Frumoase a Franței, — onoare rară pentru învățații străini — îi întorc preocupările spre celălalt domeniu, în care i s'a ilustrat activitatea, acela al istoriei universale. Dar acel al istoriei naționale nu e nici acum părăsit măcar o clipă. Stau martore zeci de studii și comunicări, ce apar în noua serie a memoriilor noastre, până în anul morții și chiar dincolo de el, cuprinzând descoperiri făcute în cursul călătoriilor sale, documente aflate în țară, interpretări și comentarii ale lucrărilor apărute, când și când licărirea unui punct de vedere nou asupra începuturilor, ca « Imperiul Cumanilor și Domnia lui Băsărabă », sau ecoul unor îngrijorări mai recente, ca « încercări austriace de anejiune a țărilor noastre » și « contribuții la legăturile românești cu Rușii și Ungurii ». Înainte de a întreprinde încercarea lui de sinteză a istoriei universale, de care s'a legat, după propria-i mărturisire, atâta muncă și unele decepții, el a pornit încă din timpul pribegiei dela Iași să înjghebe în împrejurările nouă create de desfășurarea războiului, altă istorie a Românilor, de astădată în limba franceză. Scrisă în grabă și « redactată cu înfrigurare », adunând doar unele cărți în jurul său, cartea zăbovește câțiva ani, până ce inițiativa culturală a unui bancher îi dă puțința să apară într'o ediție îngrijită de un « bizar Româno-Francez », în care se mai poate bănuși și alt amestec etnic. Ciudată potrivire a soartei: această lucrare, de proporții mai mici, apare aproape de îndată în limbile engleză, italiană și germană, pentru a fi înfățișată în 1930 într'o traducere românească, drept o nouă sinteză a istoriei noastre. Firește, alcătuită în modul arătat, ea nu răspundea decât în parte scopului, dar nicidecum pregătirii și posibilităților autorului. Critica va avea o sarcină ușoară în a descoperi în rândurile ei greșeli sau nepotriviri, iar din discuția astfel începută s'a născut o polemică, asupra căreia nu e nici locul, nici timpul să stăruesc aci. Dacă m'am hotărât totuși s'o amintesc, e pentru a scoate

în evidență două laturi, ce pot sluji la temeiul unei judecăți viitoare: mai întâi că am fost dintre acei, pentru care o discuție în termeni obiectivi cu Nicolae Iorga a fost totdeauna posibilă pe tărâmul științific — oricare ar fi fost diferențele de altă natură — și în al doilea loc că nu această carte alcătuită în pripă în împrejurări grele — și nerevizuită îndeajuns mai târziu, — poate fi privită drept expresia definitivă a gândirii sale istorice pentru trecutul poporului său. Ea se așază ca un element de tranziție, fără mare valoare în ochii săi proprii, între cele două volume de istorie românească ale colecției lui Lamprecht, scrise cu alt temei și alt rost cu douăzeci de ani mai înainte — și cele zece ale Istoriei Românilor, publicate cu un deceniu mai târziu. În aceste două opere fundamentale, una dela început, cealaltă aproape de sfârșit, trebuie să căutăm pe Iorga, istoric al Românilor, nu într'o carte căreia mai mult întâmplarea i-a dat răspândirea pe care n'o căutase cu tot dinadinsul. Nu trebuiesc însă uitate cele trei volume care au urmat, închinare «rostului Românilor în istoria universală», nici acele mai vechi, «prin călători».

În anii aceștia i s'a mai adus adesea învinuirea că expunerea sa se sprijine prea des pe ipoteze și pe intuiții, mai mult decât pe litera documentelor, temeiu statornic al cercetării și stabilirii adevărului. Poate că editorul atâtor cronici, iscoditorul atâtor hrisoave și scrisori va fi fost cuprins de oboseala erudiției migăloase, în slujba căreia stătuse decenii întregi. Se poate să-l fi speriat imaginea din poveste a învățatului, pe care un talentat scriitor francez al vremii lui îl descrie undeva, prăbușindu-se de pe scara bibliotecii și înecat de grămada fișelor ce-l acoper, ca talazurile deslănțuite ale mării. Imi aduc aminte că într'o zi, privind seria impunătoare a unor publicațiuni dăruite de știința franceză școlii din Fontenay, pe care întâmplarea unei zile de ploaie o statornicise, drept ctitorie a sa, la porțile Parisului, îmi spunea, cu nuanța de glumă ce nu-l părăsea în ceasurile bune, fără a ști însă că alții o luau într'un tragic serios: «Cine ar sta să le citească pe toate? Norocul meu e că le gâcesc pe cele mai multe!». Era nevoia, poate organică, a unei

reacțiuni a spiritului față de materie, a unei priviri de sus, mai libere, mai în acord cu experiența vieții, pentru a descrie vicisitudinile ei trecute, decât o putuseră oferi lucrările de specialitate și răbdătoare analiză. Nici în această privință, de altfel, gândul său n'a aflat odihnă, și ultima sa lucrare se va întoarce la o îngrămădire de izvoare și de note, asemănătoare în totul cu acelea ale tinereții: iluzie, în parte, și aceasta, deoarece — de mi se iartă folosirea unui cuvânt tot atât de urât ca și sentimentul ce-l reprezintă, — în vremea aceasta din urmă I o r g a nu mai era « la modă ».

De aceea, spre a judeca cu dreptate și cu puțință de durată, lucrul său pe tărâmul istoriei Românilor, se cuvine să ținem seama în primul rând de *locul pe care-l ocupă în desvoltarea scrierii ei*. Nu-l pot asemui decât cu munca aceluia care prin truda brațelor sale desfundă un loc de pădure, acoperit de trunchiuri răsturnate, de cioturi de copaci și de tufiș sălbatic, pentru a pregăti ogorul ce va fi îngrijit și cules de alții. Până la el istoria neamului nostru era din toate părțile împresurată de codri încă nepătrunși. Luminoasa expunere a lui X e n o p o l deschisese drumul, dar poienile prin care ducea erau încă prea răzlețite unele de altele. I o r g a, prin cercetările sale, prin imensele sale publicații de izvoare, a dat la o parte frunzișul des ce oprea vederea, a făcut cu puțință o muncă sistematică și unitară pe câmpul istoriografiei românești. De sigur, aspectul pe care-l prezintă ogorul de abia deștelenit nu e acela al unei lucrări desăvârșite. Pe urmă vor veni cultivatorii răbdători și migăloși, care vor răsădi aci florile, vor semăna colo lanul de grâu, nădejde a holdelor viitoare; rezultatul operei lor va fi ca o grădină îngrijită, a cărei priveriște va fi tot atât de mulțumitoare cât și rodul ei; dar fără sapa aceluia ce a smuls rădăcinile pădurii, ea nu ar fi luat ființă.

De sigur, nu e greu a afla în lucrările fără număr ale lui I o r g a indicații ce nu sunt totdeauna exacte, referințe ce nu sunt totdeauna sigure. Oricare din noi își poate oferi de asemenea voluptatea mediocră de a opune în unele chestiuni unei păreri a lui I o r g a altă părere, mai veche sau mai nouă, iscălită tot de el. I s'a întâmplat lui însuși să mai

publice încă odată, drept inedit, vreun document pe care tot el îl tipărise cu ani mai de vreme. Nici memoria lui, care odată la sute de ani stăpânește o minte omenească, nu ajungea să înscrie și să înregistreze tot ceea ce aflase, chibzuiuse, încredințase scrisului sau vorbei stenografiate — și pe urmă tiparului. Dar nu este o singură latură a istoriei naționale în întreaga ei desfășurare, în timp și în spațiu, înlăuntrul hotarelor țării și înafară de ele, în care să nu călcăm pe un pământ, a cărui brazdă *el* a tras-o, ușoară sau adâncă, lată sau subțire, uneori poate greșită și de atâtea ori dreaptă; putem deci cu adevărat spune despre el că nu numai în domeniul literaturii, în care urma sa de asemenea e atât de puternică, el a fost și a rămas până la sfârșit *Sămănătorul*.

* * *

De aceea, înainte de a încheia, să-mi fie îngăduit să mă întorc iarăși la programul ce-l schița din același loc acum treizeci și doi de ani, pentru cercetările viitoare ale istoriei românești. Intr'o largă măsură, l-a îndeplinit de altfel el însuși. Partea ce privește perioada cea mai veche este azi cu prisosință realizată de lucrările neuitatului Vasile Pârvan și ale elevilor săi. Cadrul geografic și istoric, în care munca lor se desfășoară, nu e însă altul decât acela pe care Iorga — «nespecialist», cum singur îi plăcea să se intituleze, în istoria antică — l-a determinat din anii tinereței. Cel mult se poate adăuga că cercetarea originilor neamului a câștigat, mai mult decât o putea presupune, din considerarea factorului lingvistic și a geografiei sale; după cum perioada cea mai întunecată a trecutului nostru — dela Aurelian la descălecarea voivodatelor — începe să fie lămurită de descoperirile arheologiei, prea multă vreme oprită în cercetările ei de rămășițele străvechi ale preistoriei sau de anti-chitățile clasice ale lumii greco-romane.

Dar în ce privește cercetarea însăși a originilor și a tezilor de combătut, acum mai mult decât oricând, pentru a stabili adevărul, ce s'ar putea schimba din cuvintele aflate în prefața dela 1905 a istoriei poporului român: «Ura și părținirea, scria el atunci, au condus pana celor mai mulți dintre

acei ce au descris până astăzi istoria românească — și ceea ce a ieșit de acolo se poate lesne găci: atâtea păreri sucite, în contradicere cu adevărul, pe care nechemății și le-au însușit cu un zel ce ne minunează, spre a le răspândi mai departe.

Numai astfel a fost cu puțință să se proclame că Românii nu sunt de obârșie romanică și au pribegit fără a lăsa vreo urmă, din ținuturile dela miazănoapte de Dunăre în acelea dela Sudul ei, spre a face loc Maghiarilor ce soseau tocmai atunci. S'a mai spus că Aromânii dela miazăzi n'au avut niciun rost în al doilea imperiu « bulgar », numai spre a nu jigni pe Slavii de acolo în mândria lor, iar Românii au fost descriși ca o națiune incapabilă de cultură, care a împrumutat tot ceea ce are astăzi, dela Maghiari... ». A iscodit oare imaginația vrăjmașilor noștri alte arme, de patruzeci de ani, și putem face abstracție de ce a scris în lupta împotriva lor cel mai mare din istoricii noștri, învinuit — știm acum cu ce interes — de « deformarea patriotică » a trecutului, pe care acuzatorii săi străini erau să o practice pe o scară cu mult mai întinsă?

În ce privește Veacul de Mijloc, se clădește tot mai mult, așa cum el ne-a învățat, « pe baza unității esențiale a dezvoltării politice românești ». De sigur s'au realizat progrese însemnate, iar viziunea lui a începuturilor țărănești ale vieții noastre de Stat a făcut loc, într'o largă măsură, concepției feudale ce o integrează în curentul general al dezvoltării Europei din acele timpuri îndepărtate. Structura socială a țărilor românești și dezvoltarea instituțiilor lor a apărut de atunci într'o lumină mai precisă și mai limpede. Biografiile domnești s'au înmulțit, și ele îndreaptă în parte acele începute de el. Dar cine ar putea tăgădui că rostul țărilor noastre ca « centru al silințelor de cultură ale întregii lumi creștine răsăritene » nu răsare în fiecare zi mai luminos și mai cuprinzător? Și unde am putea afla până acum o judecată mai cumpănită despre epoca fanariotă decât în penultimele volume ale Istoriei Românilor, în care domnitorii ei nu sunt numai asupra lor descriși de alți istorici, ci « reformatorii » care nu din vina lor n'au izbutit adesea într'un veac vitregit?

E poate mai mult de îndreptat și de adăugit la ultimul secol al istoriei noastre, așa cum până la urmă l-a descris Nicolae Iorga. Și aci să-i recunoaștem însă fără zăbavă meritul însemnat de a fi rupt cu o tradiție, ce începuse a se înstăpâni în istoriografia noastră modernă și care reducea prea mult vremea din urmă, sub domnia de o netăgăduită glorie a lui Carol I, la ritualul comemorativ al zilei de Zece Mai. Dreptatea ce trebuia să se facă pentru străduința de ctitor a lui Cuza-Vodă și vremea lui, pentru sfetnicii săi și cel dintâi dintre ei, Mihail Kogălniceanu, — au înscris-o în istorie lucrările lui Xenopol și ale lui Iorga. Dar trebuie de asemenea să constatăm că generația luptătorilor dela 1848 nu și-a aflat totdeauna în scrisul său dreapta sa prețuire, iar în timpuri mai apropiate rivalitățile politice au influențat uneori nu numai judecata, dar și amintirea istoricului. Dar fost-a vreodată, în viața îndelungată a omenirii, dela Xenofon și Tucidide, istoric care să fie și parte la întâmplările descrise de el, fără a fi influențat, într'un fel sau altul, de contingențele înseși ale acțiunii în care destinul său l-a amestecat?

Pentru a privi aceste împrejurări cu seninătatea ce se cere istoricului, care râvnește ca scrisul său să treacă peste veacul în care a trăit, se cere o mai mare depărtare de evenimente și mai ales de oameni, de vârtoarea aprinsă a patimilor și a vrăjmășiilor, a vâlmășagului de uneltiri, de vicleșug și de ură din care se plămădește, totdeauna în noroiu și prea adesea în sânge, viața chinuită a unui neam. Numai dela această depărtare se vor putea desluși mai limpede pentru istoricul de mâine problemele fundamentale ale trecutului românesc, așa cum începem a le întrezări noi înșine dela cotitura hotărâtoare a unui veac de războaie.

Ele se orânduiesc cu deosebire în jurul a două mari chestiuni, care stăpânesc desfășurarea istoriei naționale, după cum vârfulurile înalte așază sub porunca lor în largul zării turma ascultătoare a munților și a dealurilor ce le leagă povârnișul de câmpie. Aceste două laturi esențiale sunt înțelesul și spațiul istoriei Românilor, noțiuni ce se confundă

de altfel în necesitatea unei afirmări comune, împotriva tăgăduirii sistematice ce se încearcă de atâta vreme.

Este de trebuință neapărată să o spunem astăzi, va fi de mai mare nevoie să o repetăm, mâine.

Istoria acestui neam nu este un joc al întâmplării, un capriciu al norocului, risipit în clipa însăși în care s'a înjghebat, efectul unei transacții vremelnice în ciocnirea de interese ale marilor imperialisme, ce tind numai la stabilirea, între ele, a unor zone de neutralizare și de echilibru. Nu este o « Românie a Congresului », singura ce vor s'o admită istoricii unei țări vecine, ci o Românie întemeiată pe truda a două milenii, care a clădit aici, pe temelii și mai vechi, singurul popor al Europei ce a păstrat nu numai graiul și datina, dar și numele Romei. Iar câmpul ce l-a cuprins în dezvoltarea sa, acest proces uriaș de devenire istorică, s'a întins cândva departe de ținuturile locuite azi de Români, peste peninsula dintre cele trei mări dela miazăzi și răsărit, pătrunzând adânc în valea mijlocie a Dunării străbune și a apelor adunate de ea, revărsându-se cu valul secolelor în nesfârșitul fără timp și spațiu al stepei dela marginea Asiei. Peste această moștenire, croită pe măsura vremurilor de întemeiere ale noroadelor continentului nostru, s'au revărsat în acest colț al răutăților urgiile purtate de toate vânturile potrivnice ale soartei. Și astfel, istoria — o istorie aspră — ne-a strâns neamul în jurul cetății ce l-a adăpostit la timpuri de restriște, ale cărei ziduri de munți i-au așezat pe frunte cea mai mândră dintre coroane, dar și cea mai autentică, pentru că nu a fost nevoie, pentru a o purta, nici de a răstâlmăci inscripții, nici de a plăsmui hrisoave.

Iar când, în orânduirea ce se va încerca a lumii de mâine, poporul nostru va revendica pământul întreg ce i l-a cuprins odată hotarul, el nu va lega această moștenire de întâmplarea unei clipe de izbândă, ci de înțelesul însuși al istoriei sale; acesta i-a poruncit, în interesul suprem al păcii și liberei dezvoltări a tuturor, să părăsească ce era prea depărtat de bastionul său de dârză împotrivire, peste Nistru, dincolo de Dunăre și de drumul la mare, peste Tisa și marginea pusteii, spre a stărui să-și desvolte puterile și însușirile înlăuntru

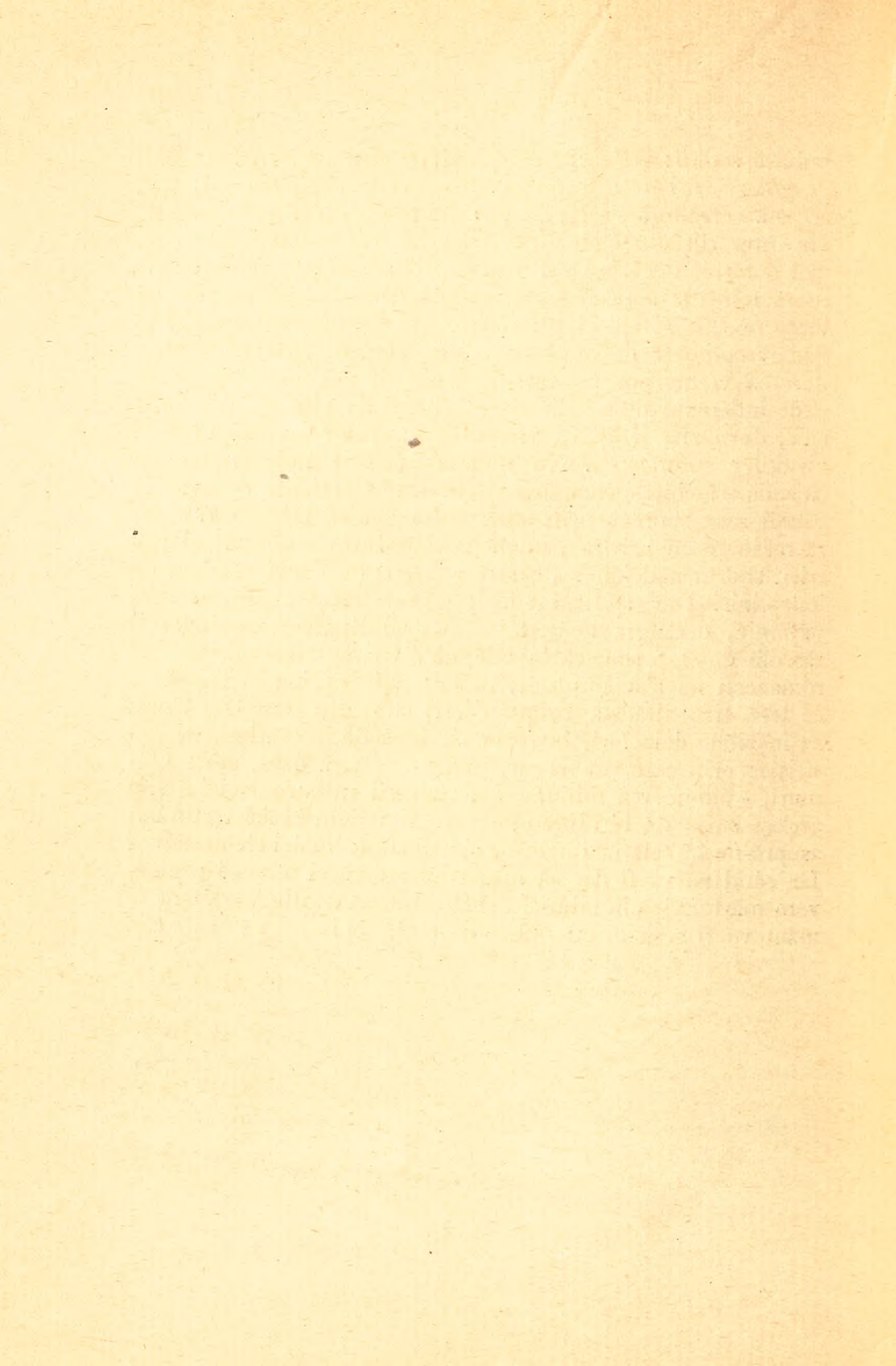
spațiului, care nu este pentru el numai « vital » sau de « securitate », ci constituie temelul statornic al existenței sale. Pe acest drum apucase a păși Nicolae Iorga, și tot el ne va duce, de vom ști să-l urmăm, spre culmile istoriei românești.

De altă parte, mai este o împrejurare în judecata noastră, a cărei pomenire nu poate lipsi dela capătul acestei cuvântări. Va veni odată vremea în care se va putea vorbi și despre sfârșitul lui, tragedie asemănătoare doar aceleia în care Miron Costin și-a lăsat, cu două veacuri și jumătate în urmă, frumosul cap de cronicar și de gânditor. Dar un lucru e sigur de pe acum: porunca morții l-a răpit de lângă tovarășa credincioasă a vieții și operei sale, din cercul familiei, singurul ce-i rămăsese, dela masa de lucru, — i-a prins din sbor condeii harnic și l-a răpus, înainte ca cerneala ultimelor sale rânduri să fi avut vreme să se usuce.

El a pierit dintre noi în plină putere de gândire și de muncă; cine știe ce ar fi adăugat, întregit sau îndreptat el însuși la cartea ce alcătuiă temelul vieții sale? De sigur înșenarea la care râvnea, ce i-ar fi dat-o cândva, dincolo de primejdiile pe care le înfruntăm acum, zilele mai liniștite ale unei pașnice bătrâneți, l-ar fi adus dela sine la revizuirile necesare, ar fi turnat într'un tipar nou, mai neted, și ultimele capitole ale Istoriei Românilor.

Dar alta a fost voia ursitei și nu ne este dat să cercetăm tainicele ei căi. Totuși, chiar din acest punct de vedere o concluzie se desprinde în mintea mea, pe care voiu îndrăsni s'o rostesc acum și aci, privind măcar odată desfășurarea împrejurărilor deasupra considerațiilor oportuniste de loc și de timp. În zilele întunecate ce i-au curmat firul vieții, glasul lui Nicolae Iorga amuțise. Scrisul său nu mai pătrundea în mintea generațiilor mai nouă, care uitaseră pe naționalistul de odinioară, pentru a nu mai vedea decât haina de împrumut a unui sfârșit de regim. Părea că se abate din albia săpată de veacuri cursul tradițional și firesc al istoriei Românilor, după ce rășluri samavolnice și vitregi îi călcaseră dreptul și hotarul. A intervenit atunci — tristă mărturisire! — singurul fapt ce mai putea s'gudui conștiința

publică a țării: vestea brutală a sfârșitului său. În freamătul de groază cu care a întâmpinat-o revolta unui neam întreg, această conștiință s'a regăsit, așa cum proorocul ei o vestise din timpurile uitate ale tinereții sale. S'a deșteptat din nou, mai puternic decât toate filiile și urgiile străine, ce-și împărțiseră minți și suflete, sentimentul adânc al gliei românești încălcate, al unității ei prăbușite. Am simțit, mai aprinsă și mai răscolitoare de împotrivire, de dârzenie, de răzbunare, durerea vremurilor pe care le trăisem; am auzit mai limpede îndemnul de a le întoarce cursul de vitregie și de rușine, de a afla iarăși în vârtoarea bățăliilor izvorul uitat al virtuților strămoșești. Nu mai era printre noi, cu trupul, să audă trâmbițele chemării vitejești, să se bucure de avântul ostașilor ce sporeau prin isprava lor zilnică faima străbună, să măsoare cu privirea, odată cu pământul recucerit al patriei, sborul nădejדilor noastre spre ceea ce mai rămâne de îndeplinit. Dar spiritul său plutește iarăși, neîmpăcat și năvalnic, deasupra noastră — cât mai lipsește din ogorul, răscolit de el, o singură brazdă, câtă vreme poruncile istoriei românești nu s'au împlinit, în întregul cuprins al hotarelor ce le-a tras altădată dreptatea. Il știm din nou lângă noi, ca în zilele dela Iași, bucuros de izbândă, neclătinat de restriștea prin care am trecut, privind ca altă dată, peste vremuri, « uimitoarea minune a străngerii noastre laolaltă sub același steag de biruință, pe care îl vedem iarăși fluturând asupra-ne în cele mai nebune și mai sfinte visuri ale noastre ». Iar când ne va fi dat să întorcem odată și această pagină, vom mărturisi, din adâncul sufletului, că de dincolo de mormânt va fi scris-o, cu mâna noastră, Nicolae Iorga.

RĂSPUNSUL D-LUI ALEX. LAPEDATU

Ne-ai făcut, d-le Coleg, un prea frumos elogiu al lui N. Iorga, ca istoric al Românilor. Cum însă prodigioasa sa activitate în această privință este așa de vastă și de variată, că e peste putință a fi expusă, întreagă, într'o cuvântare ca aceea ce erai îndatorat, prin Statut, a ne rosti, a trebuit să urmărești, în expunerea d-tale, numai culmile înalte și luminoase ale acestei activități, — culmi de pe care N. Iorga n'a încetat, până în ultimele clipe ale vieții, să scruteze, cu geniala sa intuițiune istorică, adâncurile necunoscute și zărilor întunecate încă ale trecutului românesc.

Și, totuși, ne-ai dat, în această expunere, o imagine așa de fidelă și de cuprinzătoare a uriașei contribuțiuni pe care N. Iorga a adus-o istoriografiei naționale, prin străduințe de aproape o jumătate de veac, că, cetindu-o, în vederea întocmirii acestui răspuns, m'am întrebat, sincer, ce-aș mai putea adăuga eu la ea, decât doar să mă alătur, ca toți cei de față azi la această solemnitate, emoționantului omagiu de admirațiune și recunoștință pe care l-ai închinat memoriei marelui d-tale predecesor.

Aceasta și pentru că cuvântarea d-tale nu va fi ultima ce se va fi rostit despre dânsul în Academia Română. Căci, cu cât vremea va trece, cu atât personalitatea lui N. Iorga se va reliefa mai tare și se va aureola mai strălucitor în lumina pe care spiritul său a răspândit-o, cu iubire și profuziune, în mijlocul nostru, al contemporanilor săi, iar urmașii vor simți trebuința să o evoce cât mai des, spre a o prezenta generațiunilor viitoare ca pe una din cele mai curate glorii ale spiritualității românești.

Pe de altă parte, opera sa, nefiind din acele ce se îngroapă odată cu autorul lor, ci, dimpotrivă, din cele menite să înfrunte vremurile, va rămânea posterității, nu numai un permanent și nesecat izvor de bogate și prețioase mărturii și informațiuni cu privire la viața românească din trecut și prezent, dar și un neprețuit tezaur de înalte gândiri și profunde simțiri ce au frământat neîncetat mintea și sufletul autorului, la întocmirea ei.

Părăsind deci amintirea scumpă a lui N. I o r g a, nu fără emoțiunea pe care o încearcă, de sigur, toți cei ce i-au fost, ca ucenici, așa de aproape și au avut, apoi, onoarea și favoarea să lucreze împreună cu dânsul ani îndelungați în această instituțiune, mă întorc, d-le Coleg, la d-ta, să arăt mult onoraților noștri ascultători ceea ce dânsii așteaptă dela mine: îndreptățirile pentru care am socotit cu cale să-ți oferim locul pe care l-a ocupat el, cu prestigiu neegalat, timp de treizeci de ani, în acest areopag al culturii naționale, care este Academia Română.

Indreptățirile acestea stau, firește, în activitatea d-tale istoriografică și publicistică, pe care a-i început-o de timpuriu, înainte încă de a fi părăsit băncile liceului, cu studii de istorie românească, pe care N. I o r g a, în ale cărui reviste ai tipărit aceste studii, le califica, încă de atunci, într'o comunicare făcută chiar aci, la Academie, de *serioase și promițătoare*. După ce însă ți-ai completat pregătirea științifică la înalte instituțiuni speciale din Capitala Franței—la *Hautes Etudes* și la *Ecole des Chartes*—fără a părăsi cercetarea trecutului național, din care ai continuat și continui să dai mereu prețioase și luminoase publicațiuni, ți-ai întins investigațiunile istorice spre lumi mai depărtate și domenii mai speciale.

Pașii d-tale s'au îndreptat, în acest scop, mai întâi spre Genova, căutând, în Arhivele de acolo, material inedit pentru istoria coloniei genoveze dela Pera Constantinoplei, în secolul al XIV-lea. Dar, la sfatul lui N. I o r g a, te-ai apucat de un lucru, cred, mai anevoios—de cercetarea actelor Notarilor genovezi din Pera și Caffa, dela sfârșitul secolului

al XIII-lea (1281—90), copiind și pregătind, pentru editare, după cele mai riguroase metode științifice, bogata recoltă de documente pe care le-ai tipărit în *Actes des Notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle* (1927).

Intinsul studiu introductiv, în care ai analizat și prezentat aceste acte, din toate punctele de vedere ce puteau interesa, dovedea temeinica pregătire și marea râvnă pentru studiile de istorie medievală, pe care le aduceai în cercul așa de restrâns al specialiștilor în asemenea lucrări. Iar opera publicată doi ani în urmă, la 1929, *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*, în care ai urmărit, în toată desvoltarea și vicisitudinile lui, comerțul fostei Republice ligure, în Marea Neagră, dela începutul secolului al XII-lea până la sfârșitul celui de al XIII-lea, te-a consacrat, prin numeroasele și elogioasele recenzii și dări de seamă de care s'a bucurat această carte în periodicele de specialitate, ca distins medievist.

Recunoașterile și distincțiunile nu întârziară să-ți vină între timp. Mai întâi, firește, dela ai noștri — dela Universitatea din Iași, care s'a grăbit să te cheme la catedra de istorie generală. Apoi dela străini — dela Societă ligure di Storia Patria, care te-a ales corespondent al ei și dela Comitetul Internațional de Studii Istorice, care te-a cooptat ca membru al său. În urmă, Academia Română te-a ales și ea membru corespondent, la propunerea și cu raportul lui N. I o r g a, în care el, marele erudit al istoriologiei umane, făcea constatarea, așa de măgulitoare pentru d-ta, că ești unul dintre acei prin care istoria română va câștiga tot mai mare rol în privirile generale asupra vieții omenirii.

Evident, o prea frumoasă ascensiune științifică, pe care ai ținut însă să o îndreptățești prin nouă și laborioase studii din aceleași domenii de cercetări istorice, de astădată însă privitoare la coloniile genoveze dela Marea Neagră, cu așa de important rol la începuturile organizațiunii de Stat a Țărilor Române — Vicina și Cetatea-Albă (*Recherches sur Vicina et Cetatea-Albă*, 1935) și cu privire la politica celeilalte mari Republici maritime italiene din Evul Mediu, a Veneției, în Marea Neagră, în a doua jumătate a secolului al

al XIV-lea (*Les Vénitiens dans la Mer Noire au XIV-e siècle*, 1939).

Nu te-ai oprit însă aci. Investigațiunile d-tale și-au întins orizontul. În mod firesc, ele au mers spre lumea în mijlocul căreia se găseau și trăiau coloniile de care te ocupaseși, spre lumea bizantină și cea pe care se altoise și se dezvoltase aceasta — spre vechiul Imperiu roman, dând la iveală o serie de studii cu privire la structura și funcțiunea anumitor instituțiuni ale vieții sociale și economice, bizantine și romane, din care unele, prin noutatea și originalitatea lor, au fost excepțional apreciate din partea unor istorici de seama lui *Henri Pirenne*.

Strânse împreună, studiile acestea constituiesc capitolele altor două publicațiuni mai mari ale d-tale — *Privilèges et franchises municipales dans l'Empire byzantin* (1936) și *Études byzantines d'histoire économique et sociale* (1938) — prin care te-ai afirmat și ca specialist în materie de istorie bizantină. Interesul d-tale pentru această din urmă specialitate l-ai manifestat prin participarea regulată și activă la lucrările Congreselor internaționale de bizantinologie, dela cel dintâi, ținut din inițiativa lui *N. Iorga*, aci, la București, până la cel din urmă, ce era să se țină la Alger în 1939 și la care fuseși desemnat raportor.

Aceste studii speciale nu te-au depărtat însă dela cele generale asupra întreg Evului mediu european, care fac, se pare, obiectul preocupărilor d-tale științifice chiar dela început, — de când urmai cursurile de specializare la Paris. Căci, dela lecțiunea de deschidere a cursului de Istorie universală la Facultatea de Litere din Iași, de o așa largă, bogată și interesantă privire și prezentare a istoriei Evului mediu (*Concepțiunea actuală a Istoriei medievale*, 1924), ai ajuns, după un îndelungat șir de ani, să înfățișezi lumii învățate o nouă concepțiune a istoriei europene în Veacul de mijloc (*Une nouvelle histoire de l'Europe au Moyen Age*, 1938), dând chiar planul, bine gândit și întocmit, al unei asemenea opere de colaborare cu specialiști din străinătate, plan prin care, între alte inovațiuni de fond și prezentare, s'ar pune în valoare aportul pe care Orientul în general, cel

Bizantin în particular, l-au adus în formarea și dezvoltarea vieții europene în Evul Mediu.

Cum însă, d-le Coleg, în epoca noastră, așa de agitată și frământată de luptele aprige dintre popoare pentru afirmarea și susținerea drepturilor lor naționale, istoricii sunt cei chemați să se înșirue în fruntea luptătorilor, — d-ta ai fost între cei dintâi pe care conștiința și simțământul datoriei față de neam i-au determinat să îmbrace armurile și să iasă în arenă, după cum ai făcut aceasta și ca ostaș, în două rânduri, atunci când Patria și-a chemat fiii la luptă, mai întâi pentru întregirea hotarelor, iar acum, în urmă, pentru reîntregirea lor. Despărțindu-te deci, temporar și parțial, de îndeletnicirile senine și liniștite, de arhive și biblioteci, despre care-am vorbit până aci, te-ai dedicat, cu tot zelul și priceperea, unui gen de lucrări istorice, de sigur mai actuale și necesare, dar unele numai de discuțiuni și controverse, iar altele numai de informațiuni și documentări.

E vorba în primul loc de publicațiunea *Une énigme et un miracle historique — le peuple roumain* (1937), prin care ai ținut să răspunzi de îndată, înaintea ori cărui altuia, fostului d-tale profesor dela Sorbona, Ferdinand Lot, care, în ale sale Invaziuni barbare (*Les invasions barbares*), pune la îndoială, în capitolul al cărui titlu l-ai împrumutat pentru răspunsul d-tale, continuitatea elementului românesc în nordul Dunării, în fosta Dacia-Traiană. Ca să imprimi însă acestui răspuns toată greutatea necesară, a trebuit să revizuești întreaga problemă a originii și alcătuirii poporului român, în vederea unei expuneri de sinteză, mai completă și mai bine susținută, a acestei probleme, în lumina celor din urmă date și rezultate ale cercetărilor istorice, lingvistice și arheologice. Și trebuie să o spun, spre meritul și lauda d-tale, că ai făcut-o în cel mai strict spirit științific, pe baza unei ample documentațiuni și a unei temeinice argumentațiuni, care dau punctului de vedere istoric pe care îl reprezinți și îl aperi o soliditate de nesdruncinat.

Revizuirea aceasta a problemei, care, de aproape un secol și jumătate formează obiectul discuțiilor pasionate dintre adversarii și partizanii continuității poporului român la

nordul Dunării, era de altfel necesară, nu numai pentru scopul în care d-ta ai făcut-o, dar și pentru că astfel de chestiuni, menite să rămână încă deschise, e necesar să fie din când în când reluate, pentru o nouă sinteză și prezentare a lor, pe baza cercetărilor făcute între timp, spre a li se fixa etapele de evoluțiune. Din acest punct de vedere, versiunea românească, revizuită și întregită, a publicațiunii de care vorbesc — *O enigmă și un miracol istoric — poporul român* (1940), a fost și este foarte bine venită și, de sigur, mult folositoare istoricilor noștri.

Tot în acest capitol ar fi de înregistrat seria de scrieri prin care ai ținut să lămurești și documentezi lumea străină și chiar cea românească, insuficient și uneori tendențios informată, asupra unor chestiuni politice din istoria noastră contemporană în legătură cu momente și evenimente de caracter și interes european: *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877—78 et au Congrès de Berlin*, (1928), *Politica externă a lui Cuza-Vodă* (1932), *Napoléon III et les nationalités* (1934), *Bismarck și Ion C. Brătianu* (1936), *La politique extérieure du Roi Charles I-er de Roumanie* (1940), *Acțiunea politică și militară a României în 1919* (1940), *Jean Brătianu et la politique extérieure de la Roumanie* (1940) etc. Asemenea numeroasele publicațiuni de simplă informațiune și documentare pe care le-ai tipărit în anii din urmă în interesul cauzei naționale.

Mărginesc aci expunerea mea asupra activității d-tale istoriografice. Cum s'a putut observa, n'am menționat în această expunere decât câteva numai din publicațiunile — peste o sută — pe care le-ai dat până acum la iveală. Suficiente însă să învedereze modul cum s'a desfășurat și directivele în care s'a dezvoltat această activitate: pe de o parte istorie medievală, cu deosebită privire la Orientul european, pe de alta istorie națională, cu deosebită privire la problemele controversate sau nelămurite încă ale ei. Căci — cum dovedește și prima comunicare pe care ai făcut-o aci, ca membru titular al Academiei: *Tradiția istorică a descălecatului Țării-Românești* — spiritul d-tale pătrunzător se îndreaptă, se pare,

cu predilecție, către cercetarea acestui din urmă fel de probleme.

Ce privește, acum, opera d-tale istorică în total, — format la cea mai înaltă școală superioară de specialitate a Franței, d-ta ți-ai însușit toate acele calități, de fond și de formă, care fac reputația publicațiilor istorice ale acestei școale și în genere ale științei istorice franceze. La această riguroasă disciplină științifică se adaugă însă remarcabile calități, daruri, care nu vin dinafară, dela pregătirea intelectuală, ci dinlăuntru, dela dispozițiuni înnăscute. Și anume — acea rară intuiție ce oferă istoricului posibilitatea de a pătrunde și înțelege chestiuni, care, pe calea documentațiunii obișnuite ori a logicei, nu pot fi lămurite și deslegate, ori de a vedea și descoperi, mai repede și mai lesne, lucruri pe care alții nici măcar le întrezăresc ori le rămân necunoscute. Arta, apoi, de a prezenta rezultatul studiilor și cercetărilor întreprinse, nu numai clar și metodic, dar cât mai interesant și instructiv, mai plăcut și atrăgător, mai viu și animat, cum ai făcut-o în Lecțiunea de deschidere a cursului de Istorie medievală dela Universitatea din Iași, care, după mine, reprezintă, între publicațiunile d-tale, suma acestor calități și este un model al genului. Talentul, în fine, de a da scrierilor istorice — chiar celor mai savante — o haină literară cât mai aleasă și frumoasă, cum sunt și publicațiunile d-tale, toate, cu deosebire însă acele admirabile pagine de note din războiul trecut — *File rupte din cartea războiului* — pe care le numești «păcate ale tineretelor» de 19 ani, păcate pe care însă, firește în forme evolute, ai continuat și continui, din fericire, a le săvârși, cum dovedește și cuvântarea d-tale de astăzi... Țin să observ că frumusețea paginilor de care vorbesc n'a rămas nerelevantă de Acel căruia, se știe, nu-i scăpa nicio afirmare publicistică de real talent literar, lui N. Iorga.

Aceasta este așa dar și astfel se înfățișează, d-le Coleg, opera istorică care te-a impus atențiunii noastre și pentru care N. Iorga te socotea vrednic, cu ani înainte încă, a te propune membru titular al Academiei Române, fără

să știe că soarta îți rezervase să-i fii, într'o zi, propriul său succesor. De sigur, pentru vârsta la care ai început această activitate și la care te găsești acum, un minunat drum și o splendidă carieră, de care ai dreptul să fii deplin satisfăcut, ca unul ce ai dobândit-o numai prin remarcabilele d-tale însușiri și prin necontestabilele d-tale merite.

Personal, de câte ori mă gândesc la această carieră, o stăruitoare amintire mă urmărește. Era în 1919 sau 1920. Mă aflam în cabinetul de lucru al lui I o n I. C. B r ă t i a n u. Pe masa sa de scris, *Revista Istorică* a lui N. I o r g a, cu un studiu al d-tale. Venind vorba despre aceste începânde cercetări istorice și relevând aptitudinile de care dădea dovadă junele lor autor, îmi exprimai temerea că politica îl va prinde în mrejele ei, răpindu-l istoriografiei române.

— Cât voiu trăi eu, fu răspunsul, nu-l voiu lăsa. După aceea nu știu ce va fi...

Iată însă că sunt 15 ani de când națiunea română a pierdut pe părintele d-tale și — cu toate că în întreg acest răstimp ai activat neîntrerupt și în politica țării — d-ta ai rămas și te găsești și azi pe același tărâm al istoriografiei naționale, ca unul din cei mai cu vază și de valoare lucrători în ogorul ei. Ce omagiu mai mișcat adus memoriei Aceluia ce te dorea astfel, ca această stăruință a d-tale într'un domeniu de studii și cercetări, în care el însuși găsea, în timpul vieții, cea mai plăcută recreațiune spirituală și în care d-ta ți-ai dobândit așa merite ca cei chemați să te socoată vrednic a succede celui mai mare istoric al neamului, în mai toate rosturile pe care le-a avut în vicața noastră culturală.

De altfel pare că ceva predestinat te-a purtat, dela început, din cea mai fragedă tinerețe, pe urmele lui N. I o r g a, sub a cărui influență și îndrumare, intelectuală, morală și națională, te-ai desvoltat și format, cu întreaga generațiune din care faci parte. Este o constatare ce se impune oricui cunoaște cursul vieții, curriculum vitae, al d-tale. Căci ai făcut studii strălucite la același Liceu și la aceeași Universitate. Te-ai specializat în disciplinele istorice și cele ajutătoare lor la aceleași înalte școli ale Franței. Ai început și continuat activitatea științifică cu același fel de studii —

de istorie românească, medievală, bizantină și universală în genere. Ai fost chemat la o catedră universitară de aceeași materie. Te-ai făcut cunoscut lumii învățate din Apus prin colaborarea la aceleași reviste străine de specialitate. Ai participat la aceleași manifestațiuni culturale internaționale, — Congresele de studii bizantine și de istorie generală. Iar când, printr'o crimă care va rămânea stigmat indelebil pe fruntea națiunii române din zilele celei mai grozave rătăcirii a tineretului ei, N. Iorga a fost răpus, d-tale ți-a revenit glorioasa lui succesiune — și la Universitate, și la Institutul de Istorie universală și aci, la noi, la Academie. O succesiune precum, în împrejurările ce i-ar fi fost date și cu candidații din care ar fi trebuit să aleagă, îndrăsnesc a crede că el însuși n'ar fi putut găsi o alta mai bună și mai potrivită, care să asigure, în același timp, conducerea, în spirit de continuitate și pietate, a instituțiilor create de dânsul.

Căci, în acest spirit, ai înțeles d-ta să conduci cea mai importantă din aceste instituțiuni — Institutul de Istorie universală, unde, în cadrul și directivele date de N. Iorga, te-ai îndrumat, serios și chibzuit, pe căile deschise și trasate de dânsul. Rezultatele se și cunosc și nu ne putem decât felicita de ele, constatând că opera începută, cu marea lui autoritate, de neuitatul Fundator al Așezământului ce-i poartă azi numele, e continuată în mod atât de fericit în atmosfera celui mai cald cult pentru memoria sa, — cult manifestat și prin acele impresionabile ședințe comemorative, dela 6 Decemvrie ale fiecărui an, care întrunesc, în localul Institutului, ca într'un templu, pe credincioșii operei lui N. Iorga, făcându-i să trăiască câteva momente în comuniune sufletească cu spiritul său, adevărat nemuritor.

La fel, de sigur, adecă cu aceleași sentimente ai venit în această republică culturală a noastră, în care suntem chemați să aducem, la opera comună de colaborare, fiecare, tot ceea ce socotim mai bun și mai de folos pentru promovarea scopurilor culturale ale instituțiunii și pentru propriul ei progres. Inșă, în această privință, N. Iorga ne stă înainte ca un memento. Căci, deși porțile Academiei s'au deschis, cum ai ținut să reamintești d-ta, așa de greu înaintea sa, el a adus

totuși, la această operă de colaborare, o contribuțiune precum multă vreme, niciodată poate, un altul nu i-o va mai aduce. Mai tot ce-a scris și publicat, cu privire la Istoria Românilor, s'a făcut, aci, la noi, întru cât Academia a fost și a rămas tot timpul pentru dânsul cea mai iubită și prețioasă tribună de pe care-și putea împărtăși și răspândi, oricând, în lumea învățată, rezultatul studiilor și cercetărilor sale de istorie națională. De aceea, cum ne amintim, nicăieri spiritul său nu radia mai luminos și ingenios ca atunci când vorbea dela acest loc...

Dar preocupările lui N. I o r g a, față de instituțiunea noastră nu mergeau numai la chestiunile culturale, ci și la celelalte ale ei, de ordin intern. O știm toți cei ce am lucrat împreună cu dânsul. Ne-a lăsat însă și un prețios document în această privință: scrisoarea pe care ne-a adresat-o două luni înaintea tragicului său sfârșit și din care reiese tot interesul și toată grija pe care le avea, pentru ca Academia să-și păstreze, în mijlocul radicalelor schimbări ce se produceau în acea vreme în structura și organizația de Stat și a vieții noastre publice, caracterul pe care i l-au dat întemeietorii și i l-au păstrat continuatorii — de absolută independență în lucrările sale de orice natură și deplină libertate în exprimarea și manifestarea credințelor și opiniunilor de tot felul în domeniile spirituale.

Scrisoarea aceasta e, azi, ca și un testament, pe care N. I o r g a l-a lăsat, nu atât nouă, seniorilor, perfect identificați cu aceste preocupări și griji ale sale, cât, mai ales, d-voastră celor tineri, — d-tale, d-le Coleg, și celor ce vor veni după d-ta în această incintă. Căci, dacă în cei aproape 80 de ani ai săi, Academia Română și-a putut îndeplini cu succes misiunea și a putut ajunge la desvoltarea în care se găsește, ca să fie considerată, cum ne scria dânsul, ca cea mai înaltă expresie a culturii naționale, aceasta se datorește faptului, că, în mijlocul unei lumi fără stabilitate și continuitate în lucrări necesare consolidării și desvoltării instituțiilor de orice fel, — Academia Română s'a bucurat tocmai de o asemenea stabilitate și continuitate, prin autonomia și independența pe care le-a știut păstra și asigura în lucrările sale. Este o necesi-

tate de viață a instituțiunii noastre și cel mai scump patrimoniu de care trebuie să se îngrijească, cu deosebire, cei pe a căror seamă va rămânea într'o zi.

Acestea sunt, d-le Coleg, îndatoririle de ordin moral la care succesiunea lui te obligă acum și pe d-ta față de Academia Română și pe care suntem încredințați că le vei și îndeplini. Căci ai înaintea d-tale atâția ani încă de activitate. Natura te-a înzestrat cu prețioase daruri. Dispui de-o temeinică pregătire pentru profesiunea și îndeletnicirea cărora te-ai consacrat. În viața noastră culturală ți-au revenit situații peste care nu mai ai ce dori. Posezi o operă istorică, care îndreptățește cele mai frumoase speranțe pentru creațiunea d-tale științifică de viitor. Vei găsi, în fine, în acest Așezământ, indemnuri morale și mijloace de lucru pe care nu le poți avea din alte părți.

Se vor liniști și însenina, apoi, și vremurile turburi și nesigure de azi. Lumea răzvrătită până în adâncurile sale se va reface și reînnoi. Vitejia dreaptă va birui și integritatea românească se va restabili. O nouă eră de pace și așezare va sosi și pe acest pământ al nostru. Cei chemați să muncească pentru propășirea și reînălțarea neamului vor porni la lucru. Academia Română își va avea și ea — ca și până acum — partea sa de contribuțiune la această operă de refacere și progres național. Iar d-ta vei fi, prin tot ceea ce se așteaptă dela d-ta, unul din acei pe care ea se va putea sprijini, în această operă, cu mai multă încredere și mai mare nădejde.

Iată cuvintele, pentru care, azi, când îți faci intrarea solemnă în corporațiunea noastră, te primim, d-le Coleg, cu aceleași calde sentimente de iubire, de încredere și de nădejde, cu care și noi am fost primiți, la vremea sa, de înaintașii noștri. E succesiunea firească a generațiilor chemate să contribuie, pe rând, una după alta, la opera comună, de progres al culturii, ducând fiecare, după puteri și împrejurări, mai departe, făclia de lumină primită dela premergători.

Ești, în această privință și în această instituțiune, a patra generațiune. Căci pe locul pe care-l ocupi d-ta acum, în mijlocul nostru, a stat, înaintea lui N. Iorga, G. r. T. o-

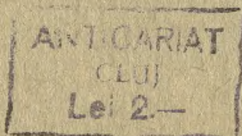
cilescu, iar înaintea acestuia V. A. Urechia. Cum vezi, tot nume ilustre, la timpul lor, care contează în istoria culturii române și care reprezintă, fiecare, față de predecesori, un coeficient de progres, care este acel al generațiunii sale.

Firește, oameni ca N. Iorga depășesc generațiunile. Ei sunt sortiți să rămână sus, pe culmile, ce nu mai pot fi ajunse, ale acestora. Nu pe ei deci suntem ținuti a-i întrece în goana noastră după progres, ci pe semenii lor. Totuși moștenirea lor apasă greu pe umerii celor rânduți a le-o lua. Știm că îți dai bine seama de greutatea acestei moșteniri. Dar mai știm că, precum în viața publică porți, cu înaltă conștiință și rară demnitate, răspunderea unei alte glorioase moșteniri, la fel vei purta și în viața culturală moștenirea celui mai strălucit reprezentant al ei din epoca noastră, — a lui N. Iorga.

30. L. MRAZEC, Despre formarea zăcămintelor de petrol din România. — Răspuns de ANGHEL SALIGNY. — 23 Martie 1907.
31. Dr. DIM. GRECESCU, O schițare din istoria Botanicei: începutul, mersul și progresele sale în general și la noi în parte. — Răspuns de Dr. C. I. ISTRATI. — 24 Martie 1908.
32. NICOLAE GANE, — Bogdan Petriceicu-Hașdeu. — Răspuns de IACOB C. NEGRUZZI. — 13 Mai (26 Iunie) 1909.
33. DUILIU ZAMFIRESCU, Poporanismul în literatură. — Răspuns de TITU MAIORESCU. — 16 (29) Mai 1909.
34. Dr. AUGUSTIN BUNEA, Stăpânii Țării Oltului. — (Postum, fără răspuns).
35. N. IORGA, Două concepții istorice. — Răspuns de A. D. XENOPOL. — 17 (30) Mai 1911.
36. MIHAIL C. SUTZU, Despre numismatica română. — Răspuns de DIMITRIE A. STURDZA. — 25 Mai (7 Iunie) 1911.
37. T. V. ȘTEFANELLI, Istoricul luptei pentru drept în ținutul Câmpulungului Moldovenesc. — Răspuns de D. ONCIUL. — 21 Mai (3 Iunie) 1911.
38. GR. ANTIPA, Cercetări hidrobiologice în România și importanța lor științifică și economică. — Răspuns de L. MRAZEC. — 25 Mai (7 Iunie) 1912.
39. General GR. CRĂINICIANU, Despre istoria armatei române. — Răspuns de ST. C. HEPITES. — 29 Mai (11 Iunie) 1912.
40. B. DELAVRANCEA, Din estetica poeziei populare. — Răspuns de I. C. NEGRUZZI. — 22 Mai (4 Iunie) 1913.
41. Dr. I. SIMIONESCU, Evoluția culturii științifice în România. — Răspuns de Dr. L. MRAZEC. — 24 Mai (6 Iunie) 1913.
42. G. ȚIȚEICA, Din viața și activitatea lui Spiru Haret. — Răspuns de ST. C. HEPITES. — 16 (29) Mai 1914.
43. VASILE PÂRVAN, În memoria Constantini Erbiceanu. — Răspuns de N. IORGA. — 28 Mai (10 Iunie) 1914.
44. I. NISTOR, Un capitol din viața culturală a Românilor din Bucovina, 1774-1857. — Răspuns de N. IORGA. — 21 Mai (3 Iunie) 1916.
45. OVID DENSUSIANU, Barbu Delavrancea. — Răspuns de IOAN BIANU. — 31 Mai 1919.
46. ION INCULEȚ, Spațiul și timpul în noua lumină științifică. — Răspuns de P. PONI. — 26 Mai 1919.
47. S. MEHEDINȚI, Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale. — Răspuns de IOAN BIANU. — 6 Iunie 1920.
48. I. LUPAȘ, Nicolae Popea și Ioan M. Moldovanu. — Răspuns de N. IORGA. — 8 Iunie 1920.
49. SEXTIL PUȘCARIU, Locul limbii române între limbile romanice. — Răspuns de IOAN BIANU. — 11 Iunie 1920.
50. ȘTEFAN CIOBANU, Contribuțiuni privitoare la origina și moartea Mitropolitului Moldovei Dosofteiu. — Răspuns de IOAN BIANU. — 28 Mai 1919.
51. G. BOGDAN-DUICĂ, Titu Liviu Maiorescu. — Răspuns de SEXTIL PUȘCARIU. — 25 Mai 1921.
52. GH. BENGESCU, Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea. — Răspuns de N. IORGA (Postum).
53. A. RĂDULESCU, Cultura juridică românească în ultimul secol. — Răspuns de I. C. NEGRUZZI. — 3 Iunie 1922.
54. O. GOGA, Coșbuc. — Răspuns de G. BOGDAN-DUICĂ. — 30 Mai 1923.
55. ALEX. LAPEDATU, Istoriografia română ardeleană. — Răspuns de I. BIANU. — 2 Iunie 1923.
56. MIHAIL SADOVEANU, Poezia populară. — Răspuns de G. BOGDAN-DUICĂ. — 9 Iunie 1923.
57. DIMITRIE GUSTI, Ființa și menirea Academiiilor. — Răspuns de V. PÂRVAN. — 10 Iunie 1923.
58. C. RĂDULESCU-MOTRU, Andrei Bârseanu și naționalismul. — Răspuns de D. GUSTI. — 9 Iunie 1924.

59. PR. N. POPESCU, Dimitrie Onciul, — Răspuns de N. IORGA. — 3 Iunie 1925.
60. GH. BALȘ, Inceputurile arhitecturii bisericești din Moldova. — Răspuns de ALEX. LAPEDATU. — 9 Iunie 1925.
61. EMIL DRACOVITĂ, Speologia, — Răspuns de Dr. GR. ANTIPA. — 13 Iunie 1926.
62. S. DRAGOMIR, Un precursor al unității naționale: Profesorul Constantin Romanul Vivu. — Răspuns de Dr. I. LUPAȘ. — 29 Mai 1929.
63. P. BOGDAN, Opera lui Anghel Saligny, învățământul tehnic în România. — Răspuns de N. VASILESCU KARPEN. — 28 Mai 1931.
64. GEORGE ENESCU, Despre Iacob Negruzzi și despre intrarea muzicii la Academia Română. — Răspuns de G. ȚIȚEICA. — 22 Mai 1933.
65. General RADU ROSETTI, Gânduri despre vitejie în trecutul românesc, — Răspuns de AL. LAPEDATU. — 27 Mai 1935.
66. IOAN PETROVICI, Alexandru Philippide. — Răspuns de C. RĂDULESCU-MOTRU. — 28 Mai 1935.
67. TH. CAPIDAN, Romanitatea balcanică. — Răspuns de S. PUȘCARIU. — 26 Mai 1936.
68. D. POMPEIU, Discurs de recepție. — Răspuns de Dr. G. MARINESCU. — 29 Mai 1936.
69. G. IONESCU-SIȘEȘTI, Desvoltarea studiilor despre sol în România. — Răspuns de Dr. GR. ANTIPA. — 24 Mai 1937.
70. GH. PETRAȘCU, O privire asupra evoluției picturii românești. — Răspuns de Prof. C. RĂDULESCU-MOTRU. — 22 Mai 1937.
71. L. BLAGA, Elogiul satului românesc. — Răspuns de Prof. I. PETROVICI. — 5 Iunie 1937.
72. N. BĂNESCU, Bizanțul și romanitatea dela Dunărea-de-Jos. — Răspuns de N. IORGA. — 25 Mai 1938.
73. TRAIAN SĂVULESCU, Patologia vegetală. — Răspuns de I. SIMIONESCU. — 25 Mai 1938.
74. Prof. M. CIUCĂ, I. Profesorul G. Marinescu (1864—1938). — II. Orientări în lupta antimalarică, la lumina cunoștințelor asupra: biologiei hematozoarului, biologiei și oecologiei insectei vectoare și chimioterapiei malariei. — Răspuns de Prof. I. SIMIONESCU. — 27 Mai 1939.
75. Dr. C. I. PARHON, Însemnătatea teoretică și practică a endocrinologiei. Necesitatea de a se organiza mișcarea științifică endocrinologică la noi în țară. — Răspuns de Prof. N. VASILESCU KARPEN. — 20 Mai 1940.
76. G. MACOVEI, I. Profesorul G. Țițeica. — II. Contribuțiunea românească la cunoașterea petrolului. — Răspuns de Prof. I. SIMIONESCU. — 25 Mai 1940.
77. LIVIU REBREANU, Lauda Țăranului român. — Răspuns de I. PETROVICI. — 29 Mai 1940.
78. VICTOR SLĂVESCU, Vieța și opera lui Dionisie Pop Marțian. — Răspuns de ANDREI RĂDULESCU. — 31 Mai 1940.
79. NICHIFOR CRAINIC, Elogiul lui Octavian Goga. — Răspuns de L. BLAGA. — 22 Mai 1941.
80. P. P. NEGULESCU, Conflictul generațiilor și factorii progresului. — Răspuns de DIMITRIE GUSTI. — 25 Mai 1941.
81. GHEORGHE I. BRĂȚIANU, Nicolae Iorga, istoric al Românilor. — Răspuns de ALEX. LAPEDATU. — 26 Mai 1943.

29/375/3
2